

כי קרוב אליך

יעקב מדן

כי קרוב אליך הפטרות השבוע

עיון בדברי הנביאים הנאמרים באמת

Yaaqov Medan
*The Word is Very Near: The Weekly Haftarat –
A Study of the Prophets' Words Spoken in Truth*

יעקב מדן
כי קרוב אליך: הפטרות השבוע – עיון בדברי הנביאים הנאמרים באמת

עורך אחראי: ראובן ציגלר
עורכת ראשית: אוריה מבורך
עורכת משנה: אפרת גרוס
ייעוץ וליווי: נועם שליט
עריכה לשונית: עמרם ינאי, רועי בראון
הגהה: אוריה פלס, ינון חן
עימוד: רינה בן גל
עיצוב עטיפה: תני בייער

© כל הזכויות שמורות ליעקב מדן, תשפ"ה 2025

ספרי מגיד, הוצאת קורן
ת"ד 4044 ירושלים 9104001
טל': 02-6330530 פקס: 02-6330534

office@korenpub.com
www.korenpub.co.il

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לאחסן במאגר מידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או בכל אמצעי אלקטרוני, אופטי, מכני, או אחר כל חלק שהוא מן החומר שבספר זה. שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב מהמוציא לאור.

מסת"ב 7-419-526-965-978 ISBN

נדפס בישראל 2025 Printed in Israel

לעילוי נשמת אהובות ליבנו היקרות

צפודה בת ישראל ז"ל

ובתה

נעם רחל ז"ל בת אפרים צבי משה הי"ו

רימל

נלב"ע ג' בכסלו תש"ף

תנצב"ה

הספר מוקדש בתפילה לרפואתו של בני
אלישע יהודה בן רוני מדין
וכל לוחמינו פצועי הקרבות במלחמה בעזה ובגבול הצפון

לעילוי נשמת תלמידי ישיבת הר עציון היקרים

הרב נערן אשחר הי"ד
דוד שורין הי"ד
יקיר ימין הכסטר הי"ד
שי אוריאל פיזם הי"ד
ארי יחיאל זנילמן הי"ד
זכריה פסח הבר הי"ד

וכל לוחמינו שנפלו בקרבות

תעמוד לכל ישראל זכותם

תוכן העניינים

יא.....	הקדמה
טו.....	על החובה לקרוא בנביא
יט.....	מבוא להפטרות מספר ישעיהו
1.....	הפטרת בראשית
11.....	הפטרת נח
19.....	הפטרת לך לך
28.....	הפטרת וירא
39.....	הפטרת חיי שרה
47.....	הפטרת תולדות
57.....	הפטרת ויצא
67.....	הפטרת וישלח
76.....	הפטרת וישב
87.....	הפטרת מקץ
94.....	הפטרת ויגש
99.....	הפטרת ויחי
112.....	הפטרת שמות (למנהג האשכנזים)
119.....	הפטרת שמות (למנהג הספרדים)
121.....	הפטרת שמות (למנהג התימנים)
125.....	הפטרת וארא
132.....	הפטרת בא
137.....	הפטרת בשלח
164.....	הפטרת יתרו
179.....	הפטרת משפטים

187.....	הפטרת תרומה
198.....	הפטרת תצוה
208.....	הפטרת כי תשא
226.....	הפטרת ויקהל (ופקודי למנהג הספרדים)
235.....	הפטרת פקודי (למנהג האשכנזים)
247.....	הפטרת ויקרא
255.....	הפטרת צו
265.....	הפטרת שמיני
278.....	הפטרת תזריע
287.....	הפטרת מצורע
295.....	הפטרת אחרי מות
301.....	הפטרת קדושים (למנהג האשכנזים)
307.....	הפטרת קדושים (למנהג הספרדים)
315.....	הפטרת אמור
324.....	הפטרת בהר
334.....	הפטרת בחוקותי
341.....	הפטרת במדבר
355.....	הפטרת נשוא
364.....	הפטרת בהעלותך
380.....	הפטרת שלח
388.....	הפטרת קורח
399.....	הפטרת חוקת
416.....	הפטרת בלק
424.....	הפטרת פינחס
441.....	הפטרת השבת הראשונה של ימי בין המצרים (פינחס או מטות)
453.....	הפטרת השבת השנייה של ימי בין המצרים (מסעי או מטות מסעי)
463.....	הפטרת השבת שלפני תשעה באב (דברים)
475.....	הפטרה ראשונה משבע הנחמות (ואתחנן)
483.....	הפטרה שנייה משבע הנחמות (עקב)
492.....	הפטרה שלישית משבע הנחמות (ראה)
495.....	הפטרה רביעית משבע הנחמות (שופטים)
504.....	הפטרה חמישית משבע הנחמות (כי תצא)
505.....	הפטרה שישית משבע הנחמות (כי תבוא)
511.....	הפטרה שביעית משבע הנחמות (ניצבים או ניצבים וילך)

518.....	הפטרת השבת שבין ראש השנה ליום הכיפורים (וילך או האזינו)
530.....	הפטרת האזינו
538.....	הפטרת וזאת הברכה – שמיני עצרת
548.....	הפטרת יום ראשון של ראש השנה
561.....	הפטרת יום שני של ראש השנה
570.....	הפטרת יום הכיפורים
578.....	הפטרת יום ראשון של סוכות
589.....	הפטרת שבת המועד סוכות
598.....	הפטרת חנוכה
599.....	הפטרת שבת שקלים
607.....	הפטרת שבת זכור
628.....	הפטרת שבת פרה
641.....	הפטרת שבת החודש
650.....	הפטרת שבת הגדול
664.....	הפטרת יום ראשון של פסח
673.....	הפטרת שבת המועד פסח
680.....	הפטרת שביעי של פסח
681.....	הקריאה בנביא ביום העצמאות
691.....	הפטרת חג השבועות
705.....	הפטרת תשעה באב
713.....	הפטרת שבת וראש חודש
722.....	הפטרת שבת שבערב ראש חודש
730.....	הפטרה לתענית ציבור
739.....	ההפטרות על סדר הנביאים

הקדמה

קריאת ההפטרות כחלק מסדר קריאת התורה וסדר התפילה בבית הכנסת פותחת לנו צוהר מבורך לעיון בספרי הנביאים. ספק בעיניי אם צוהר זה היה נפתח מעצמו לרובות אלפי ישראל, שאינם עוסקים בקביעות בדברי הנביאים, ואפשר שהיו מסתפקים בקשר שלהם עם תורת משה מפי ה' שאנו זוכים לו בעת קריאת התורה בבית הכנסת, ומשם היו עוברים ישירות לתורה שבעל פה, דרך לימוד קבוע של המשנה היומית, הדרך היומית וההלכה היומית.

התקנה הקדומה (שתידון בע"ה במבוא) לקרוא מדי שבת בשבתו פרק מדברי הנביאים בצמוד לקריאת התורה ובקשר אליה, פותחת לנו צוהר להכרה הפנימית שדבר ה' אל האומה לא היה בן דור אחד בלבד, מכוחו של איש שמעולם לא קם כמוהו – משה רבנו. דבר ה' המשיך לחיות עם האומה וללוות אותה בדרכה במשך דורות רבים, קרוב לאלף שנים, בימי עושרה וטובתה וקרבנותה אל ה', וגם בימי עונייה ושעבודה מחמת ריחוקה מה' ומתורתו. דבר ה' המשיך ללוות את האומה באמצעות נביאיו, נביאי האמת והצדק. נביאים אלו הסכימו לדחות כל משימה בחייהם האישיים והציבוריים מפני המשימה של הבאת דבר ה' אל האומה, בביקורת על דרכה, בביקורת גלויה ומסותרת על מנהיגיה ועל מלכיה, ובביקורת על מבנה החברה ועל סדר עדיפויותיה. נביאים אלו גם דחו כל משימה אישית וציבורית שלהם כדי להביא לאומה בימי עונייה את דבר ה' על נחמות הגאולה הצפויות ובעיקר את השְׁרֵשֶׁת האמונה בכך שה' מלווה את האומה וסולל את דרכה, יחד עם מנהיגיה ועם בניה, למקום טוב יותר.

נוכל לומר שהנביאים הם הפרשנות הנכונה למשמעות המשכן, ובעיקר בית המקדש, בתפר שבין כנסת ישראל לדודה, הקב"ה. המקדש הוא מקום שכינת ה' בתוך בני ישראל, אך בהדגשה, שהתנאי והבסיס לכך הוא לא רק עבודת המקדש

המצומצמת, אלא עבודת ה' המלאה וההליכה בדרכו, שהיא דרך הצדקה והמשפט (בראשית יח, יט), לאורך כל חייה של כנסת ישראל.

המושג הקרוב ביותר מבחינתי להבנת תרומתם של הנביאים שאחרי משה, למרות שלא הגיעו לדרגתו, הוא ההיסטוריה. כוונתי להיסטוריה של עם ישראל בפרט ושל כל העמים שסביבו בכלל. את אירועי ההיסטוריה ניתן לפרש בפנים שונים, וגם בדרך חילונית לחלוטין, המדגישה את כישרונותיהם של בני אדם (ובעיקר שליטים ומלכים) ואת יד המקרה והגורל. ניתן לפרשם גם בדרך 'דתית' הכרוכה בעבודה זרה ובכוחם, כביכול, של אלוהים אחרים. הנביאים טורחים בכל דבריהם להצביע על הקב"ה כמוביל את ההיסטוריה של עם ישראל במסגרת ההיסטוריה העולמית, ועל האמירה שהוא עושה זאת גם, ובעיקר, כתגובה למעשיהם של ישראל ולהיצמדותם לדרך ה' או, חלילה, להפכה. שוב, דרך ה' כוללת גם ובמידה רבה את דרך הצדקה והמשפט. אולם תגובת ה' למעשיהם של ישראל כוללת בתוכה גם מקום נכבד לתפילתם אל ה' בעקבות מקרי הזמן ואת מעשי תשובתם על חטאיהם בעקבות מקרים אלו. בדרך הטבע ובעקבות דברינו לעיל תגובת ה' כוללת (בעיקר בשוליים) גם את מעשי הגויים ואת בחינת טיבם הדתי והמוסרי.

חשיבות משפטיו האחרונים גדולה בעיקר אם נרצה (ואנחנו אכן רוצים מאוד) ליישם את מוסר הנביאים היום, כאלפיים וחמש מאות שנה אחרי שבעונותינו פסקה הנבואה, ואם נרצה להבין מה הוא דבר ה' אלינו היום. האירועים ההיסטוריים שעם ישראל מצוי במרכזם רבים ומכריעים היום לא פחות מן האירועים שהיו בימי הנביאים, ואפילו הרבה יותר מכך. אולם אין איתנו נביא היכול לפרש לנו היום מה רוצה ה' לומר לנו באירועים אלו ובדרך גלגולם. נביא כדוגמה פסוק מדבריהם:

הַכְרַתִּי גוֹיִם נִשְׁמָו פְּנוֹתָם הַחֲרַבְתִּי חוּצוֹתָם מִבְּלִי עוֹבֵר נִצְדּוּ עָרֵיהֶם מִבְּלִי אִישׁ מֵאִין יוֹשֵׁב: אֶמְרָתִי אַךְ תִּירָאִי אוֹתִי תִקְחִי מוֹסֵר:

(צפניה ג, ו-ז)

מהו אפוא המוסר שנוכל לקחת היום באין לנו נביא המפרש את דבר ה' הבא לידי ביטוי באירועים האופפים אותנו?

מוטלת עלינו המשימה לעיין היטב בדברי הנביאים לאור רקעם ההיסטורי, המדיני, הצבאי, הכלכלי והחברתי, ולנסות להבין מה הם היו אומרים היום. קיימת סכנה גדולה בדברינו, סכנה של טעות בפירוש דבר ה' הקיים היום, שמא לא פָּנּוּ היטב בהשוואת מצבנו לזה שהנביאים דיברו בו, וממילא אנו מחטיאים את דבר ה' אלינו ונמצא שכרנו יוצא אלף מונים בהפסדנו. ויותר מכך, אם חלילה ננצל את דבר ה' כדי לתקוף את יריבינו האישיים או את יריבינו בהשקפת עולם, בלא לראות בו

ביקורת בעיקר כלפי עצמנו, יהיה הפסדנו גדול עוד יותר. לכן תמיד נוסיף לדברינו את הספק שמא אנו טועים, ולעולם נטה את הספק לביקורת כלפי עצמנו. אולם אין בחשש זה מפני טעות בהבנתנו את דבר ה', כדי לפטור אותנו מניסיון אמיתי שאינו נוגע בדבר, ניסיון לשם שמיים לכוון לדבר ה' הדובר אלינו דרך האירועים, שהרי אם איננו נביאים, ישראל בני נביאים הם.

כאמור, ההפטרות פותחות לנו בכל שבת צוהר לנבואה ולהשתלכותה בדבר ה' ביד משה עבדו, ועשויות לפתח אצלנו רצון וסקרנות, עבורם נשתדל לתת מענה בספר זה, לראות את הנבואה כולה ואת הקשריה השונים, הנבואיים וההיסטוריים, מעבר לפסוקים הקצרים שאנו קוראים בהפטרה.

*

בילדותי גדלתי בבית הכנסת 'שער השמים' בשכונת גונן בירושלים. בבית הכנסת היו ספרי נביאים הכתובים על קלף, והם הצריכו הכנה מראש לקריאת ההפטרות בטעמים. בהדרגת אבי מורי, רבי מאיר מדן ז"ל, קראתי את ההפטרות בבית הכנסת החל מהיותי בן תשע. ההכנה הרבה לקריאתן הביאה לכך שהן היו שגורות בפי בעל פה. כנער צעיר תמיד ראיתי בעיניי את הנביא העומד מולי ומדבר אליי. בהפטרות שהסיפור בהן עיקר ראיתי את עצמי חוֹנֶה את המעשה בגופי – במצור שומרון על ידי הארמים, בַּחֲנָה העומדת בוויכוח קשה עם עלי הכהן, וכן בכל המעשים הנפלאים שהנביאים יודעים לספר לנו אודותיהם ואודות דבר ה' הנשקף מהם. למדתי מבט זה מאבי מורי ז"ל, ואני מכיר לו על כך טובה גדולה. את חוויותי ממבט זה ודברים נוספים, אני מנסה להעביר לקורא כשותף שלי לספר זה.

*

סיום כתיבתו של הספר והאחרונות בהגותיו הם בעת דבר ה' הרועם והחזק המתגלה אלינו בימי המלחמה הארוכה, שהחלה בשמחת תורה תשפ"ד. בימים אלו למדתי את עוצמת דבר ה' ואת טהרתו בעיקר מבְּנֵי אִישֵׁי יְהוּדָה, שיצא בשמחת תורה מביתו כאזרח, יחד עם רבים אחרים, והלך ללחום את מלחמת ה' באויבינו בעיר שדרות ובקיבוץ בארי. משגויס, יצא עם הכוח הראשון התוקף של צה"ל אל מעוז האויב הקשה בעיירה בית חנון שמול שדרות. שם, בפיצוץ קטלני על פתח מנהרה נפלו ארבעה מחבריו הטובים ביותר, והוא עצמו נפצע קשה מאוד. בחדיו ה' הגדולים ובתושייתם ובמסירותם של הצוותים הרפואיים, שב לחיים ולהתמודדות קשה, מאתגרת, כואבת ואינסופית יחד עם אשתו מירי וכל משפחתו. התרומה שאלישע תרם

באותם ימים ואחריהם לחוסנו של עם ישראל, לאחדותו, להדגשת היפה והמאיר שבו ולאמונתו בה' היא תרומה שלא תסולא בשום פז. רק מאת ה' ניתן בו כוח זה ונמסכה בו שליחות זו, בדומה לדרך בה נתן ה' כוח בנביאיו להשיב את עם ה' אל אלוהיו (מבלי כמובן להשוות את העוצמות). הספר מוקדש בתפילה לרפואתו ולשובכם בשלום של שאר בני יחד עם חייליהם וחבריהם אחרי ימים כה רבים בחזית מול פני האויב.

*

הרבה למדתי מרבתי, ויותר מכולם למדתי מתלמידיי. המלחמה 'תפסה' אותי בגיל, שאיש כבר אינו רוצה להסתכל עליי ועל שכמותי בציפייה לתרומה ביטחונית של ממש. תלמידי עזבו מייד וללא היסוס את גמרותיהם ואת ספרי הלימוד שלהם, את סוגיותיהם, את מאמריהם ואת שאר מפעלותיהם היקרים מפז למען עם ישראל ולמען הפצת תורת ה' בקרב עמו, עלו על מדיהם והזדרזו להיות מן הראשונים העומדים מול האויב בצפון, בדרום ובכל מקום. הם הישירו מבט אל האויב ולא מצמצו לרגע. במספר לא קטן מהם התקיימו לצערנו דבריו של חיים שטורמן הי"ד, ממייסדי היישוב העברי בעמק יזרעאל לפני קרוב למאה שנה - 'נופלים ההולכים ראשונה'. הספר מוקדש גם לזכרם של נופלי ישיבתנו בקרבות, והם מונצחים בשער הספר. ה' ייקום דמם ותעמוד לכל ישראל זכותם.

בשורה האחרונה של ההקדמה ברצוני להודות לבית המדרש הווירטואלי, 'תורת הר עציון', שבמסגרתו פורסמו לראשונה שיעורי על ההפטרות. תודה גדולה אני חייב לשני העורכים הלשוניים שליוו אותי, ידידי הטובים רמי ינאי ורועי בראון. כמו כן למגיחים שעשו בספר עבודה נאמנה, ינון חן ואוריה פלס.

עוד יבואו על התודה ועל הברכה אנשי הוצאת 'מגיד' שהפיקו את הספר במסירות ובכשרון.

ביתי העיקרי במשך רוב גדולי של ימי חי, ישיבת הר עציון, שבין כתליה נכתב הספר.

תודה גדולה אני חייב לכל משפחתי, ובעיקר לאשתי היקרה רותי, שליוותה אותי בכלל, ובהערותיה החשובות בפרט, בכל שלבי הספר הזה וספרי הקודמים, ושלי ושלכם - שלה.

אחרון חביב ברשימת התודות - ידידי היקר נועם שליט, שללל כישרונו הבלתי נתפס ומסירותו הגדולה, דבר לא היה יוצא לאור. עימו הלכתי יד ביד בכל ימי הרינון של הספר ולידתו.

מבוא

על החובה לקרוא בנביא

מצוות קריאת ההפטרה מפורשת במשנה:

ביום טוב חמשה (= עולים לתורה), ביום הכפורים – ששה, בשבת – שבעה;
אין פוחתין מהן אבל מוסיפין עליהן, ומפטירין בנביא.
(משנה מגילה ד, ב)

מקורה של המצווה קדום. רב אחאי משבחא למד דין זה מן התקנה שתיקן משה
לישראל לקרוא במועדים מעניין היום (מסכת סופרים י, א), וחובת הקריאה במועדים
כוללת גם את השבת. כמובן, משה רבנו לא תיקן לקרוא בספרי הנביאים שקמו אחריו,
אך יש בהפטרות מן הנביאים מעניין היום, העונה על דרישה זו:

שאלתא: דמחייבין דבית ישראל למיקרי בספרא ובנביא כל יומא בעניינא
דיומא, דכתיב (ויקרא כג, מד): וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶת מִצְוֵי ה' אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וַתֵּנִי:
משה תיקן להם לישראל שיהיו שואלים ודורשין בענייננו של יום.
(שאלתות דרב אחאי קסא, וכן הוא גם ב"כו)

ספר הפרדס מבית מדרשו של רש"י ראה בקריאת ההפטרות מנהג נביאים, ולכן היא
מחייבת אמירת ברכות אחריה:

ויש מן הגדולים שכתב שחייב לברך, וכן עיקר. אין מברכין על שום מצוה
באחרונה, אלא על דבר שהוא תקנת הנביאים, כגון: קריאת ס"ת והלל

שמברכין לבסוף 'יהללוך' וכן מקרא מגלה וכן בהפטרה, לפי שכל אלו תקנות נביאים הם.

(הפרדס, תרומת הפרדס, שער המעשה)

הרי"ד, רבי ישעיה דה־טיראני, כתב בספר 'המכריע' שקריאת הפטרה היא מתקנות עזרא בתחילת ימי הבית השני:

... אבל בנביאים – מתקנת עזרא הוא בכל מקום, ולא תקנוהו אלא בשעת ביטול מלאכה ובשעת כינופייא (= התכנסות העם) בין יוצר למוסף.
(המכריע לא)

רבי צדקיה הרופא, בעל 'שבלי הלקט', כתב שהקריאה בנביאים נועדה לגוון את לימוד התורה שהתחייבנו בו:

ובשעת שהייה לאחר תפילה היו מביאין ספרים וקורין בתורה ובנביא ובמשנה ובשמועות, כדאמרינן (קידושין ל ע"א): לעולם ישליש אדם שנותיו שליש במקרא שליש במשנה שליש בתלמוד, כדי לקיים 'לא ימיש'¹, והרי כבר קראו בתורה קודם תפלה שבחרו בהך קריאת שמע שיש בו דברים הרבה, ואחר התפלה היו שוהין וקורין בדברי הנביאים, ולאחר שעה במשנה ובשמועות התלמוד.
(שבלי הלקט תפילה מד)

רבי דוד אבודרהם כתב שקריאת ההפטרה תוקנה בעת שגזרו על ישראל שלא לקרוא בתורה, וקראו בנביא בעניין פרשת השבוע או בעניין היום במועדים.² על פי זה מסביר אבודרהם את הצורך לקרוא לפחות עשרים ואחד פסוקים:

ואחר שגוללין ספר תורה קורא ההפטרה, וצריך שיהא בה מענין פרשת היום. ולמה מפטירין בנביאים – לפי שגזרו על ישראל שלא יקראו בתורה, וכנגד שבעה שהיו עולין לקרות בתורה, ואין קורים פחות משלשה פסוקים עם כל אחד ואחד, תקנו לקרות כ"א פסוקים בנביאים, ולא יפחות מהם, ואם נשלם הענין בפחות מכ"א, כגון הפטרת שובה שהיא קטנה, אינו צריך לקרות יותר.
(אבודרהם, שחרית של שבת)

1. ונראה שכוונתו לדברי ה' ליהושע (א, ח): לא ימוש ספר התורה הזה מפיך...

2. כמוהו כתבו גם הלבוש (רפד, א) והמשנ"ב (רפד, ב) ופוסקים נוספים.

מבוא: על החובה לקרוא בנביא

*

נסיים בדבריו היקרים של רבי שמואל הכהן וינגרטן³ על חיוב קריאת ההפטרה. לדבריו, שנאמרו בעקבות הרב י"ל פישמן-מימון, קריאת ההפטרה תוקנה כתשובה לשומרונים, שהכירו בחמישה חומשי תורה ובספר יהושע בלבד (נדרים כב ע"ב). כך כתב גם ההיסטוריון ש' גרץ:

השומרונים כפרו בקדושת בית המקדש שבירושלים, ובדברי הנביאים לא הודו בכלל, שהרי אלה מלאים דברים על ירושלים עיר האלהים, על הר ציון הר הקדש, על הקריה הנאמנה. על כן קראו ראשי העם לקרוא את הנביאים לעדים ולשנן לבני העם את חשיבותם של הנביאים מדי שבת בשבתו ובכל המועדים.

(גם) לאור דבריו, הרחיב על כך הרב מימון בכיוון דומה. אין ספק שבדברי הנביאים מלאים כרימון בחיבת ירושלים ומלכות בית דוד, שלא נזכרו בתורת משה. השומרונים ראו את עצמם ממשיכי דרכה של ממלכת ישראל שהקים ירבעם, והחליפו את ירושלים ת"ו בשכם ובהר גריזים כ'מקום אשר יבחר ה'', כביכול. לנו ברור היום שהניסיון לכפור בדברי הנביאים, מלבד היותו ניסיון בוטה למחיקת חיבת ירושלים וחיבת מלכות בית דוד, נועד גם לטשטש את זרמי העומק בנבואה, העוסקים במלחמה בעבודה זרה, בשחיתות החברתית ובמצוות נוספות (בעיקר השבת), ומעלים לתודעה את האמונה בתשובה ובגאולת ישראל. השומרונים כפרו בכל זה.

כך מבאר הרב מימון את ברכות ההפטרה, שמדברות על בחירת ה' 'בנביאי האמת והצדק', על כך שהוא עתיד לקיים את כל דבריו, על רחמיו על ציון בית חיינו ועל שיבת מלכות בית דוד למקומה. זו הסיבה שתוקנו ברכות רבות על הקריאה בנביאים.

*

ככל שהתקנה קדומה יותר וחמורה יותר, כך יש יותר מקום לדרוש קריאה בהפטרה מספר שלם של נביא, הכתוב על קלף, וכך כתב גם בעל הלוושים (או"ח רפד) וכן

3. ר' שמואל הכהן היה אביו של רבי ידעיה הכהן ז"ל, שהיה מנהל ישיבתנו במשך למעלה מיובל שנים ונפטר בשנת תשפ"ב. הדברים והציטוטים שלהלן נכתבו במאמרו "ראשיתן של ההפטרות", סיני פ"ג (תשל"ח), עמ' קה-קלו. אני מודה לירידי, ר' אריה רוטנברג יצ"ו, שהראה לי את הדברים.

הנהיג הגר"א. אומנם 'מגן אברהם' בפתיחתו לסימן הנ"ל התיר לקרוא בספר מודפס, ובלבד שיהיה ספר נביא שלם (או כמקובל היום – תנ"ך שלם).
זכתה ישיבת הר עציון כשקיבלה לידיה את שמונת ספרי הנביאים כתובים כהלכתם.⁴ אני זוכר היטב כיצד נצצו עיניו של מוה"ר עמיטל ז"ל, ראש ישיבתנו ומייסדה, בעת שנתן את השיחה החגיגית וקרא בה את דברי בעל הלבושים. מאז נוהגים בישיבה כמנהג הגר"א, וקוראים בכל שבת ממגילות ספרי הנביאים.

4. שמונה מגילות – מגילה לכל אחד מספרי הנביאים.

מבוא להפטרות מספר ישעיהו¹

כרבע מן ההפטרות הנקראות במהלך השנה, שמונה עשרה הפטרות, לקוחות מנבואות ישעיהו. מחלוקה פנימית ביניהן עולה, שרק שלוש הפטרות (שמות, יתרו ודברים) לקוחות מחלקו הראשון והגדול של ישעיהו (פרקים א-לט), ושאר חמש עשרה ההפטרות הן מחלקו השני (פרקים מ-סו), ובכללן שבע הפטרות הנחמה, הנקראות בשבתות שאחרי תשעה באב. ההפטרות הרבות מחלקו השני של ספר ישעיהו מחייבות אותנו להתייחס לעצם החלוקה שעשינו בין נבואותיו של ישעיהו, ובדרך הטבע תשפיע חלוקה זו על כתיבתנו ועל תוכנה. נזכיר, ששלוש ההפטרות הראשונות בתורה (בראשית, נח ולך לך) הן מחלקו השני של ישעיהו.

הקדמנו מעט את המאחר. שנים רבות מאוד קיימת מחלוקת על ספר ישעיהו, בין הגישה הרווחת בבית המדרש לבין הגישה של רוב החוקרים. נדגיש: המחלוקת אינה בשום פנים בין אמונה לכפירה. תלמידי חכמים חשובים (מעטים, לדעתי) סבורים כחוקרים, ויש חוקרים דגולים הסבורים כבית המדרש. השאלה היא, האם שני חלקי ספר ישעיהו נכתבו בידי נביא אחד – ישעיהו בן אמוץ, או שמא ישעיהו בן אמוץ הנזכר בפתיחת ספר ישעיהו כתב את נבואותיו מפרק א עד לפרק לט, ונביא מאוחר (המכונה בפיהם 'ישעיהו השני') שחי בתקופת כורש מלך פרס – ימי שיבת ציון, כתב את הנבואות בפרקים מ-סו, ונבואות אלה צורפו אל ספר ישעיהו בן אמוץ (המכונה בפיהם 'ישעיהו הראשון').

כאמור, הרוב הגדול של החוקרים מניחים, שאת חלקו השני של ספר ישעיהו כתב נביא אחר (לפחות אחד), שחי בימי כורש מלך פרס, המוזכר בפירוש בפרקים אלה. לשיטתם, הוא חי כחמישים שנה אחרי חורבן הבית הראשון, כלומר, כמאתיים

1. בפרק זה הפניה ללא שם ספר מתייחסת לספר ישעיהו. בהמשך הספר הפניה סתמית בכל פרק מתייחסת לנביא (ולפרק) שממנו לקוחה ההפטרה באותה שבת.

שנה אחרי ישעיהו הנביא, שכתב את החלק הראשון של הספר. לגישה זו יש מספר ראיות בפסוקים, ונביא את הבולטות שבהן:

מִקֵּים דְּבַר עֲבָדוֹ וַעֲצַת מְלָאכָיו יִשְׁלִים, הָאֹמֵר לִירוּשָׁלַם תּוֹשֵׁב וְלַעֲרֵי יְהוּדָה תִּבְנֶינָה, וְחֲרֻבוֹתֶיהָ אֶקֻּמָּם:

(מד, כו)

הָאֹמֵר לְכוֹרֶשׁ רַעִי וְכָל חֲפָצֵי יִשְׁלֵם, וְלֹאֹמֵר לִירוּשָׁלַם תִּבְנֶה וְהִכָּל תִּוָּסֵד:

(מד, כח)

כֹּה אָמַר ה' לְמַשִּׁיחוֹ לְכוֹרֶשׁ אֲשֶׁר הִחְזִיקְתִּי בִימִינוֹ...

(מה, א)

עֲרֵי קְדֻשָּׁה הָיוּ מְדַבְּרִי, צִיּוֹן מְדַבֵּר הִיטָה, יְרוּשָׁלַם שְׁמָמָה: בֵּית קְדֻשָּׁנוֹ וְתַפְאֲרָתָנוֹ
אֲשֶׁר הִלְלִינוּ אֲבֹתֵינוּ הִיָּה לְשִׁרְפַת אֵשׁ, וְכָל מַחֲמָדֵינוּ הִיָּה לְחֲרָבָה:

(סד, ט-י)

התמונה העולה מנבואות אלה: ירושלים גלתה ונעזבה, והמקדש נשרף. כל זה קרה זמן רב אחרי ימי ישעיהו הנביא שמוכר לנו. נבהיר מעט את סדרי הזמנים. בפתח ספר ישעיהו נאמר:

חֲזוֹן יִשְׁעִיהוּ בֶן אֲמוּץ אֲשֶׁר חָזָה עַל יְהוּדָה וִירוּשָׁלַם בִּימֵי עֲזִיָּהוּ יוֹתָם אָחֻז
יִחְזַקְיָהוּ מֶלֶכִי יְהוּדָה:

(א, א)

עוזיהו מלך כמאתיים שנה אחרי שנבנה הבית הראשון, והוא מלך חמישים ושתיים שנה. יותם בנו ואחז בן בנו מלכו שש עשרה שנה כל אחד, וחזקיהו מלך אחריהם עשרים ותשע שנים. לצורך דיוננו נזכיר גם את המלכים שמלכו לאחר המלכים שהוזכרו בכותרת לספר: אחרי חזקיהו מלך מנשה (חמישים וחמש שנה), אָמֹן (שנתיים) ויאשיהו (שלושים ואחת שנה). עשרים ושתיים שנה אחרי מות יאשיהו חרב המקדש.

נבואות רבות מפרק מ ואילך עוסקות בקיבוץ גלויות, בשיבת ציון ובבניין ירושלים והמקדש. אין בהן דיונים מדיניים על הסכמים ובריתות עם מלכי אשור,

בבל ומצרים, דיונים שמצויים לרוב בחלקו הראשון של הספר. אין בהן שמות של מלכי ממלכת יהודה, שישעיהו ניבא² בה.³

ראב"ע (מ, א) רומז לאפשרות, שחלקו השני של ספר ישעיהו נכתב על ידי נביא אחר וצורך לספר ישעיהו, כדרך שנבואות נתן וגד צורפו לספר שמואל אחרי מותו של שמואל, והם אלה שהמשיכו וכתבו על ימי דוד. לגבי ספר שמואל חז"ל אמרו זאת במפורש (בבא בתרא טו ע"א): "שמואל כתב ספרו – והכתוב: וְשִׁמְוֶאל יָמָת (שמ"א כח, ג)! דאסקיה (= סיימו אותו) גד החוזה ונתן הנביא". לעומת זאת, לגבי ספר ישעיהו נאמר בגמרא (שם): "ישעיהו כתב את ספרו", ומשמע, לכאורה, את כולו. אך אין זו ראייה נחרצת, שהרי אף לגבי ספר יהושע אמרו חז"ל שהוא כתב את ספרו, ואף על פי כן יש בספר פסוקים שנכתבו אחרי מותו. לגבי ספר מלכים, אמרו חז"ל (שם) שירמיהו פָּתְבוּ, ומשובצות בו נבואות של ישעיהו (מל"ב יח-כ) ושל נביאים נוספים.

עם זאת יש להעיר, שרחל מרגליות בספרה 'אחד היה ישעיהו' (ירושלים תשי"ד), הביאה ראיות סגנוניות וביטויי לשון רבים מאוד הייחודיים לספר ישעיהו על שני חלקיו, והם מוכיחים את אחדותו של הספר ואת כתיבתו בידי נביא אחד.⁴ אנו נלך בדרך המלך של חז"ל והמסורת היהודית, שהספר כולו נכתב בידי נביא אחד בעל סגנון אחד. עם זאת, לא נוכל להתעלם מ'קיר הברזל' שבנו החוקרים בין שני חלקי הספר בתוכניהם ובסגנונם. אנו נגדיר זאת כך: ישעיהו כתב שני ספרים (א-לט; מ-סו), כאדם בן ימינו הכותב ספר פרשנות למקרא וספר חידושים לתלמוד.⁵ חוקר ספרותי ימצא מטבעות לשון החוזרים את שני הספרים, גם אם תוכניהם וסגנונם שונים מאוד. להלן נבאר את חלוקת הנבואות לשני ספרים, שבסופו של דבר אוחדו לספר אחד, שהוא כלל נבואותיו של ישעיהו.

2. העדפנו לנסח את 'מעשה' הנביא בעת שהוא מקבל את נבואת ה' בפועל ניבא, בקמץ תחת הבי"ת, בבניין נפעל, המבאר שהנביא פסיכי בקבלת הנבואה מאת ה'. זאת בניגוד לקב"ה, שכשהוא ניבא, יש לקרוא בצירה תחת הבי"ת, בבניין פיעל, שהרי הוא ניבא את הנביא. גם התנבא בבניין התפעל נכון לשימוש, אך התרחקנו ממנו, כי הוא משמש בחז"ל ובמקרא גם לנביאי שקר, והעדפנו כאמור ניבא בקמץ.
3. ניתן להעמיק ולהרחיב על ההבדל בין שני חלקי הספר, אך אין כאן מקומו.
4. יחזקאל קויפמן, מגדולי חוקרי המקרא, הזכיר את דברי מרגליות ('תולדות האמונה הישראלית' [ירושלים 1956], כרך ה, הנקרא כרך רביעי ספר ראשון, עמ' 51), ופטר את טענותיה המשכנעות בדברים של מה בכך. הוא עצמו הלך בעקבות חוקרים שרובם אינם בני ברית, שפיצלו את ספר ישעיהו. רבים מהם פיצלו את 'ישעיהו השני', כלשונם, לנביאים אחדים, ואין לדבר סוף.
5. ניקח כדוגמה את רבי מאיר שמחה מדווינסק, שכתב את ספרו 'אור שמח' על הי"ד החזקה של הרמב"ם ואת ספרו 'משך חכמה' על התורה.

*

כאמור, פסוק הפתיחה לספר ישעיהו (א, א) מציין את זמנו: בִּימֵי עֲזִיָּהוּ יוֹתָם אָחֻז׃
יְחֻזְקִיָּהוּ מֶלֶכִּי יְהוּדָה. חז"ל אומרים לנו (יבמות מט ע"ב), שמנשה בן חזקיהו מלך
יהודה הרג את ישעיהו בעקבות נבואותיו, משמע, שישעיהו ניבא גם בימי מנשה.
בימי מנשה היו נביאים לא מעטים (נחום, חבקוק, כנראה גם מיכה ואולי גם יואל),
וכעולה מן המקראות:

וַיְדַבֵּר ה' בְּיַד עֲבָדָיו הַנְּבִיאִים לֵאמֹר: יַעַן אֲשֶׁר עָשָׂה מְנַשֶּׁה מֶלֶךְ יְהוּדָה הַתַּעֲבוֹת
הָאֵלֹהִים, הִרְעָה מְכַל אֲשֶׁר עָשׂוּ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר לִפְנָיו, וַיַּחֲטֵא גַם אֶת יְהוּדָה בְּגִלּוּלָיו:
(מל"ב כא, י-יא)

וַיְדַבֵּר ה' אֶל מְנַשֶּׁה וְאֶל עָמּוֹ, וְלֹא הִקְשִׁיבוּ:

(דהי"ב לג, י)

וַיִּתֵּר דְּבָרֵי מְנַשֶּׁה וּתְפִלָּתוֹ אֶל אֱלֹהָיו, וְדְבָרֵי הַחֲזִים הַמְדַּבְּרִים אֵלָיו בְּשֵׁם ה' אֱלֹהֵי
יִשְׂרָאֵל, הֵנָּה עַל דְּבָרֵי מֶלֶכִּי יִשְׂרָאֵל: וּתְפִלָּתוֹ וְהַעֲתָר לּוֹ, וְכָל חֲטָאתוֹ וּמַעֲלּוֹ
וְהַמְקֻמוֹת אֲשֶׁר בָּנָה בָּהֶם בָּמוֹת וְהַעֲמִיד הָאֲשֵׁרִים וְהַפְסָלִים לִפְנֵי הַכְּנָעוֹ, הֵנָּה
כְּתוּבִים עַל דְּבָרֵי חוֹזִי:

(שם, יח-יט)

הנביאים שפעלו בימי מנשה לא נקראו על שמו, ולא נזכר בפסוקים שהם ניבאו בימיו,
משום ש'לא היה כשר', כדברי בעל סדר עולם (פרק כ). אומנם, נביאים נקראו גם
על שמם של מלכים שלא היו כשרים, כאחז וכיהויקים, אך מנשה, כנראה, הגדיל
ברשעתו, והרג את ישעיהו, אבי אימו, ואולי גם נביאים אחרים. נשווה את שני
המקראות הבאים, ונטען, שההם הנקי ששפך מנשה הוא דמם של הנביאים:

וְגַם דָּם נָקִי שִׁפַּךְ מְנַשֶּׁה הַרְבֵּה מְאֹד...

(מל"ב כא, טז)

אֲדָרְעָה תִּדְעוּ, כִּי אִם מִמֵּתִים אַתֶּם אֹתִי, כִּי דָם נָקִי אַתֶּם נֹתְנִים עָלֵיכֶם וְאֵל הָעִיר
הַזֹּאת וְאֵל יִשְׁבִּיָּהּ, כִּי בְּאֵמַת שְׁלַחְנִי ה' עָלֵיכֶם...

(ירמיהו כו, טו)

ננסה לטעון,⁶ שחלקו הראשון של ספר ישעיהו (א-לט) נאמר בימי עוזיהו, יותם, אחז, יחזקיהו, ואכן הפרק האחרון בחלק זה נאמר אחרי מחלתו של חזקיהו, בימי מצור סנחריב על ירושלים. חלקו השני של ישעיהו (מ-סו) נאמר (בעיקר) בימי מנשה, ועובדה זו שינתה את אופיו.

האם נוכל למצוא קשר ברור בין החלק השני בישעיהו לבין ימי מנשה? אפשר שכן!

הַצִּדִּיק אָבֵר, וְאִין אִישׁ שֵׁם עַל לֵב, וְאִנְשֵׁי חֶסֶד נֶאֱסָפִים בְּאֵין מִבֵּין, כִּי מִפְּנֵי הָרָעָה נֶאֱסָף הַצִּדִּיק: יָבוֹא שָׁלוֹם, יָנוּחוּ עַל מִשְׁכְּבוֹתָם, הִלָּךְ נִכְחוּ: וְאַתֶּם קָרְבוּ הִנֵּה בְנֵי עֲנָנָה זָרַע מִנְאֶף וְתִזְנֶה: עַל מִי תִתְעַנְּגוּ, עַל מִי תִרְחִיבוּ פֶה תִּאֲרִיכוּ לְשׁוֹן, הֲלוֹא אַתֶּם יְלָדֵי פֶשַׁע זָרַע שָׁקֶר: הַנְּחָמִים בְּאֵלִים תַּחַת כָּל עֵץ רַעְנָן, שְׁחָטִי הַיְלָדִים בְּנִחָלִים תַּחַת סַעֲפֵי הַסְּלָעִים: בְּחִלְקֵי נַחַל חִלְקֶךָ, הֵם הֵם גּוֹרְלֶךָ, גַּם לָהֶם שְׁפָכְתָּ נֶסֶךְ הָעֵלִית מִנְחָה, הָעַל אֱלֹהֵי אֲנָחֶם: עַל הָר גְּבֵה וְנִשְׂא שְׁמַת מִשְׁכָּבְךָ, גַּם שֵׁם עֲלִית לְזִבְחַ זֶבַח: וְאַחֵר הִדְלַת וְהַמְזוּזָה שְׁמַת זְכֻרֹנְךָ, כִּי מֵאֲתִי גְלִית, וְתַעֲלִי הִרְחַבְתָּ מִשְׁכָּבְךָ וְתִכְרַת לָךְ מֵהֶם, אֲהַבְתָּ מִשְׁכָּבְךָ יָד חֲזִית: וְתִשְׁרִי לְמַלְךָ בְּשִׁמּוֹן, וְתִרְפִּי רָקְחֶיךָ, וְתִשְׁלַחִי צִירֶיךָ עַד מֵרַחֵק, וְתִשְׁפִּילִי עַד שְׂאוֹל:

(נז, א-ט)

שמה ה'צדיק' הוא ישעיהו, שנהרג על ידי מנשה, ומותו (שנכתב על ידי תלמידיו, כמו מותו של יהושע בפרק כד בספרו) מבשר לעם רעות. בהמשך הנבואה מדובר על פשעי עבודה זרה ושפיכות דמים, מן הקשים ביותר שקיימים בנבואה, על שחיטת ילדים לאלים זרים על ההרים הגבוהים ותחת כל עץ רענן. פסוקים אלו אינם תואמים לתאוריות על נביא שחי בכבל בימי שיבת ציון, ומתנבא על נחמות וגאולה; הם מתאימים מאוד לימי מנשה הרעים.

כיוצא בו גם המקראות הבאים והמשכם:

כִּי אִם עֲוֹנֹתֵיכֶם הָיוּ מִבְּדָלִים בֵּינֵכֶם לְבֵין אֱלֹהֵיכֶם, וְחַטָּאוֹתֵיכֶם הִסְתִּירוּ פָנִים מִפְּנֵי מִשְׁמוֹעַ: כִּי כַּפֵּיכֶם נִגְאָלוּ בָדָם וְאַצְבָּעוֹתֵיכֶם בָּעוֹן, שְׁפָתוֹתֵיכֶם דִּבְרוּ שָׁקֶר, לְשׁוֹנְכֶם עוֹלָה תִּהְיֶה: אֵין קֶדֶשׁ בְּצִדְקָה וְאֵין נִשְׁפָּט בְּאִמּוֹנָה, בְּטוֹחַ עַל תְּהוֹ וְדִבֶּר שְׂוֹא הָרוּ עָמַל וְהוֹלִיד אֶוֹן: בִּיצֵי צַפְעוֹנִי בָקָעוּ, וְקוֹרֵי עֲכָבִישׁ יֵאָרְגוּ,

6. בצעירותי שמעתי טענה זו במשפט אחד ממו"ר הרב יואל בן נון, ועל פיה ניסיתי ללמוד את כל הנבואות הנזכרות.

האכל מביציהם ימות, והזירה תבקע אפעה: קוריהם לא יהיו לבגד, ולא יתכסו במעשיהם, מעשיהם מעשי און, ופעל חמס בכפיהם: רגליהם לרע ירצו, וימהרו לשפך דם נקי, מחשבותיהם מחשבות און, שד ושבר במסלותם:

(נט, ב-ז)

פרשתי ידי כל היום אל עם סורר, ההלכים הדרך לא טוב אחר מחשבותיהם: העם המכעיסים אותי על פני תמיד, זבחים בגנות ומקטרים על הלבנים: הישבים בקברים ובנצורים ילינו, האכלים בשר החזיר ומרק פגלים כליהם: האמרים קרב אליה, אל תגש בי כי קדשתי, אלה עשן באפי, אש יקרת כל היום: הנה כתובה לפני, לא אחשה כי אם שלמתי, ושלמתי על חיקם: עונתיכם ועונת אבותיכם יחדו, אמר ה', אשר קטרו על ההרים ועל הגבעות חרפוני, ומדתי פעלתם ראשנה אל חיקם: [...] ואתם עזבי ה', השכחים את הר קדשי, הערכים לגד שלחן, והממלאים למני ממסך: ומניתי אתכם לחרב וכלכם לטבח תכרעו... (סה, ב-יב)

נבואות אלו אומנם בודדות, אך הן בעלות משקל, ולא ניתן להתעלם מהן,⁷ והן מתאימות דווקא לימי מנשה! מכאן נוכל ללמוד על כלל נבואות הגאולה בחלק השני, שהן חזונות רחוקים לתקומה שתבוא אחרי ימי מנשה, בימי יאשיהו, ואולי רק אחרי חורבן הבית ושיבת ציון. נבואות אלו הן 'נבואות ספר' הנכתבות לעתיד, והן לא נאמרו בכיכר העיר, כפי שנאמרו נבואות ישעיהו בימי המלכים הקודמים: עזיהו, יותם, אחז, חזקיהו. הנבואות שנאמרו בימיהם נועדו להשפיע על המלכים ועל העם באותה עת, ואכן השפעתן הייתה בעלת משקל גדול על החיים ועל הופעת ה' בהם. נשווה את ההבדל בין שני חלקי ישעיהו לסופר גדול, הכותב ספרות קלסית, ויש לו גם טור קבוע בעיתון. הטור בעיתון הוא משל לחלקו הראשון של ספר ישעיהו (וברוך המבדיל בין קודש לחול); הסיפור הקלסי הוא משל לרוב חלקו השני של ישעיהו. מפנה כזה היה בשלב מסוים גם בימי אחז, שמאס בנבואות ישעיהו, אף שלא רדף אותו עד מוות. ישעיהו נאלם אז לעשרות שנים ולא הופיע בציבור:

צור תעודה, חתום תורה בלמדי: וחקיתי לה' המסתיר פניו מבית יעקב, וקניתי לו: הנה אנכי והילדים אשר נתן לי ה' לאתות ולמופתים בישראל, מעם ה' צבאות השכן בהר ציון: וכי יאמרו אליכם, דרשו אל האבות ואל הידענים המצפצפים

7. אלא אם כן נפנה כמספר חוקרים לתאוריה על נביאים רבים ונבואות בודדות מתקופות שונות השזורות בישעיהו, וזה לדעתנו כמו למחוק את הספר כולו.

וְהַמֶּהְגִּים, הֲלוֹא עִם אֱלֹהֵיו יִדְרֹשׁ בְּעַד הַחַיִּים אֶל הַמֵּתִים: לְתוֹרָה וּלְתַעֲוָה,
אִם לֹא יֵאמְרוּ בְּדָבָר הַזֶּה אֲשֶׁר אֵין לוֹ שָׁחַר:

(ח, טז-כ)

הנביא נוצר את התעודה, את העדות – את הנבואה. הוא חותם את התורה בתלמידיו שלו (לְמִדָּי) ובילדיו. הוא סוגר את עצמו בבית המדרש, כפי שעשה רבן יוחנן בן זכאי ערב חורבן הבית השני, כשאנשי העיר לא שמעו לו, ושפכו דם בכל פינה. הוא מטפח במחתרת את החשוב שבתלמידיו, את חזקיהו, שהיה אז עדיין נער, שעתיד לבצע עם עלותו למלוכה את המהפכה הדתית שתציל את ירושלים.

ספק רב אם ישעיהו זכה לראות את המלך יאשיהו בן אמון בילדותו, ואם ניסה לחנכו למהפכה הדתית שערך גם הוא עם עלותו למלוכה, אך אפשר שתלמידיו עשו זאת.⁸ ישעיהו ניבא נבואות רבות על קיבוץ גלויות, למרות שבימי ישיבה ממלכת יהודה במקומה. אפשר שכיוון בנבואות אלה לעליית עשרת השבטים סמוך למלאות מאה שנה לגלותם. אכן, יאשיהו בן אמון שלח בשנת שמונה עשרה למולכו את הנביא ירמיהו להחזירם.⁹ חלקם עלו, אך רובם נשארו בגלות מרצונם, והגשמת נבואת גאולתם ושיבתם נדחתה לימי שיבת ציון ואחריה.

בדרך הטבע, נבואות שנאמרו בבית מדרש סגור או במחתרת, שונות בסגנון מנבואות שנאמרו בכיכרות, כדרך שמאמר אקדמי או תורני שונה בסגנון ממאמר בעיתון יומי.

*

8. אני נוטה לומר, שעיקרי נבואת ישעיהו בחלקו השני מתייחסים לתקומה הצפויה בימי יאשיהו ואין להרחיקן עד ימי שיבת ציון שאחרי חורבן הבית. להבנתי, חורבן המקדש לא נגזר עד סוף ימי ירמיהו, ולא היה טעם לדבר על שיבת ציון מן הגלות בימים שקדמו לגזרת החורבן. במאמר אחר טענתי (על פי דבריו של ח' חפץ, עיין "מבוא למאמרו של ח' חפץ על מלכות פרס ומדי", מגדים יד (תשנ"א), בעיקר עמ' 63-64), ש'כורש' הנזכר בישעיהו הוא כיארכסס (על פי השיבוש היווני) מלך מדי, שהיה הגורם הפוליטי החשוב במיגור שלטונה של אשור, שלטון שגרם לכל רעותיהם של מנשה ואמון, ואפשר את הרקע החיצוני למהפכה הדתית הגדולה של יאשיהו. רק משעלתה המהפכה של יאשיהו על שרטון, נדחתה נבואת הגאולה של ישעיהו אל כורש של ימי שיבת ציון.

גם מקראות כמו אלו שהובאו לעיל: בית קִדְשֵׁנו וְתַפְאֲרֵתֵנו אֲשֶׁר הִלְלֵנוּ אֲבֹתֵינוּ, הִיא לְשִׁרְפַת אֵשׁ, וְכָל מַחֲמַדֵּינוּ הִיא לְחִרְבָּה (סד, י) עשויים, לדעתנו, לתאר את המצב בימי מנשה, אחרי שהמקדש נסגר והוזהב במשך עשרות שנים עד לשיפוצו בימי יאשיהו (מל"ב כב). אפשר, שחלקים ממנו עלו באש עוד בימי מנשה. גם ירושלים ועריה היו עשויות להיות חרבות מחמת השלטון האשורי שהכביד את עולו בימי מנשה.

9. נעסוק בע"ה בהרחבה בשיבתם ארצה בימי יאשיהו בהפטרות יום שני של ראש השנה.

אם כנים דברינו, ורבות מחמש עשרה ההפטרות מחלקו השני של ישעיהו הן מימי מנשה, ישפיע הדבר באופן ניכר על פירושן. נבחין בכך בע"ה כבר בשלוש ההפטרות הראשונות, לפרשיות בראשית, נח ולך לך.

הפטרת בראשית

מב ה כה-אמר האל יהוה בורא השמים ונוטיהם רקע הארץ וצאצאיה נתן
ו נשמה לעם עליה ורוח להלכים בה: אני יהוה קראתיך בצדק ואחזק בידך
ז ואצרך ואתנך לברית עם לאור גוים: לפקח עינים עורות להוציא ממסגר
ח אסיר מבית כלא ישבי חשך: אני יהוה הוא שמי וכבודי לאחר לא-אתן
ט ותהלתי לפסילים: הראשנות הנה-באו וחדשות אני מגיד בטרם תצמחנה
י אשמיע אתכם: שירו ליהוה שיר חדש תהלתו מקצה הארץ
יא יורדי הים ומלאו איים וישביהם: ישאו מדבר וערו חצרים תשב קדר ירנו
יב ישבי סלע מראש הרים יצוחו: ישימו ליהוה כבוד ותהלתו באיים יגדו:
יג יהוה בגבור יצא באיש מלחמות יעיר קנאה יריע אף-יצריח על-איביו
יד יתגבר: החשיתי מעולם אחריש אתאפק ביולדה אפעה אשם
טו ואשאף יחד: אחריב הרים וגבעות וכל-עשבם אוביש ושמיני נהרות לאיים
טז ואגמים אוביש: והולכתי עורים בדרך לא ידעו בנתיבות לא-ידעו אדריכם
אשים מחשך לפניהם לאור ומעקשים למישור אלה הדברים עשיתם ולא
ז עזבתם: נסגו אחור יבשו בשת הבטחים בפסל האמרים למסכה אתם
ח אלהינו: החרשים שמעו והעורים הביטו לראות: מי עור פי אס-
כ עבדי וחדש במלאכי אשלח מי עור כמשלם ועור כעבד יהוה: ראות רבות
כא ולא תשמור פקוח אונים ולא ישמע: יהוה חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר:
כב והוא עס-בזו ושסוי הפח בחודים כלם ובבתי כלאים החבאו היו לבז ואין
כג מציל משפה ואין-אמר השב: מי בכס יאזין זאת יקשב וישמע לאחור: מי-נתן
כד למשפה יעקב וישראל לבזים הלוא יהוה זו חטאנו לו ולא-אבו בדרךיו הלוך
כה ולא שמעו בתורתו: וישפך עליו חמה אפו ועזו מלחמה ותלהטהו מסביב
מג א ולא ידע ותבער-בו ולא-ישים על-לב: ועתה כה-אמר יהוה בראך

הספרדים
מסיימים כאן

ב יַעֲקֹב וַיַּעֲדֶךָ יִשְׂרָאֵל אֶל־הַיָּרֵא כִּי גֹאֲלֶיךָ קָרָאתִי בְשֵׁמֶךָ לִי־אֶתָּה: כִּי־תַעֲבֹד
 בְּמִים אֶתָּךְ אֲנִי וּבִנְהָרוֹת לֹא יִשְׁטָפוֹךָ כִּי־תֵלֵךְ בְּמוֹ־אֵשׁ לֹא תִכְוֶה וְלִהְבֶּה לֹא
 ג תִּבְעֶר־בָּךְ: כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל מוֹשִׁיעֶךָ נֹתֵתִי כָפָרְךָ מִצָּרִים כּוֹשׁ
 ד וּסְבָא תַחֲתֶיךָ: מֵאֲשֶׁר יִקְרָתְךָ בְּעֵינֵי נִכְבְּדָתְךָ וְאֲנִי אֶהְבֶּתֶיךָ וְאֶתֵּן אֶדָם תַּחֲתֶיךָ
 ה וְלֹא־מִים תַּחַת נַפְשְׁךָ: אֶל־הַיָּרֵא כִּי אֶתָּךְ־אֲנִי מִמְּזִרְחָ אָבִיא זֶרַעְךָ וּמִמְעֵרֶב
 ו אֶקְבָּצֶךָ: אֲמֹר לְצִפּוֹן תֵּגֵי וּלְתִימָן אֶל־תִּכְלָאֵי הִבִּיֵאֵי בְנֵי מִרְחֹק וּבְנוֹתַי מִקְצֵה
 ח הָאָרֶץ: כָּל הַנִּקְרָא בְשֵׁמִי וּלְכַבֹּדִי בְּרֵאתִיו יִצְרָתִיו אֶף־עֲשִׂיתִיו: הוֹצֵא עִם־
 ט עֹד וְעֵינִים יֵשׁ וְחֹרָשִׁים וְאֹזְנִים לְמוֹ: כָּל־הַגּוֹיִם נִקְבְּצוּ יַחְדָּו וַיֵּאסְפוּ לְאֻמִּים מִי
 בָּהֶם יַגִּיד זֹאת וְרֵאשֻׁנוֹת יִשְׁמִיעֵנוּ יִתְּנוּ עֲדִיהֶם וַיַּעֲדִקוּ וַיִּשְׁמְעוּ וַיֹּאמְרוּ אֲמַת:
 י אֲתָם עַדִּי נֹאס־יְהוָה וְעַבְדִּי אֲשֶׁר בַּחֲרָתִי לְמַעַן תִּדְּעוּ וְתֹאמְרֵנוּ לִי וְתִבְּנוּ כִּי־
 אֲנִי הוּא לִפְנֵי לֹא־נֹצֵד אֵל וְאַחֲרִי לֹא יִהְיֶה:

א. הקשר בין הפרשה להפטרה

הנבואה פותחת במעשה בראשית ובהיות הקב"ה בורא שמיים וארץ, ממשיכה באמירה שהקב"ה ברא הכול לכבודו (מג, ז), ומסיימת בהכרזה שה' הוא הראשון והוא האחרון. בכך קשורים פתיחת ההפטרה וסיומה לפרשתנו, העוסקת גם היא בבריאת העולם. ההפטרה לא רק מזכירה את בריאת העולם, היא גם מפרשת שה' ברא הכול לכבודו, ומוסיפה את העולה מאמונתנו שה' ברא את העולם: ה' הוא הראשון, ומכיוון שהוא קיים מאז ומעולם, הוא יהיה גם אחרון, וימשיך להתקיים לנצח. בתווך עוסקת ההפטרה בעיקר בגאולת עם ישראל ממאסרם אצל הגויים ובמסעם הארוך בדרך אל ארצם.

מהו הקשר בין בריאת העולם לגאולת ישראל? בפשטות ניתן לבאר, שבריאת העולם הזכרה בנבואה כחזיון לאמונה ביכולתו של ה' לגאול את ישראל. מי שברא הכול – יכול להנהיג את העולם כרצונו ולגאול את עמו מן הגלות. אך בתורה נזכרת יציאת מצרים, ולא בריאת העולם, כבסיס לאמונה ביכולתו וברצונו של ה' לגאול אותנו, והברית שנכרתה בין הקב"ה לישראל ביציאת מצרים היא יסוד הבטחת הגאולה:

וְאִף גַּם זֹאת בִּהְיוֹתֶם בָּאָרֶץ אֲבִיבֶהֶם לֹא מְאֻסִּים וְלֹא גְעֻלִּים לְכָל־תֵּם לְהַפֵּר
 בְּרִיתִי אִתָּם, כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיהֶם: וְזִכַּרְתִּי לָהֶם בְּרִית רֵאשֻׁנִים, אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֹתָם
 מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְעֵינֵי הַגּוֹיִם לְהִיּוֹת לָהֶם לְאֱלֹהִים, אֲנִי ה':

(ויקרא כו, מד-מה)

גם בספר דברים מזכיר משה רבנו את זיכרון יציאת מצרים כבסיס לביטחוננו בגאולה העתידית, ובכך שיום אחד יגאל ה' את נידחי עמו מקצה השמיים:

אַתֶּם רְאִיתֶם, אֵת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה ה' לְעֵינֵיכֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לַפְרָעָה וּלְכָל עֲבָדָיו וּלְכָל אֶרֶצוֹ: הַמָּסוֹת הַגְּדוֹלֹת אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֵיךָ, הָאֵתוֹת וְהַמִּפְתִּים הַגְּדוֹלִים הָהֵם... וְשַׁבְתָּ עַד ה' אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹלוֹ, כָּכָל אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה הַיּוֹם אֹתָהּ וּבְנִיךָ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ: וְשָׁב ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת שְׁבוּתְךָ וְרַחֲמֶךָ, וְשָׁב וּקְבָצְךָ מִכָּל הָעַמִּים אֲשֶׁר הִפְצִיךָ ה' אֱלֹהֶיךָ שָׁמָּה: אִם יִהְיֶה נִדְחָךְ בְּקִצֵּה הַשָּׁמַיִם, מִשָּׁם יִקְבָּצְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ וּמִשָּׁם יִקְחֶךָ: וְהִבִּיאֶךָ ה' אֱלֹהֶיךָ אֶל הָאֶרֶץ אֲשֶׁר יִרְשׁוּ אֲבֹתֶיךָ, וִירְשָׁתָהּ, וְהִיטְבָהּ וְהִרְבָּה מֵאֲבֹתֶיךָ:

(דברים כט, א – ל, ה)

משה רבנו מזכיר את יציאת מצרים גם בבואו לחזק את העם לקראת המלחמה בעמי כנען:

כִּי תֹאמַר בְּלִבְכֶּךָ רָפִים, הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִמֶּנִּי, אֵיכָה אוּכָל לְהוֹרִישָׁם: לֹא תִירָא מֵהֶם, זָכֹר תִּזְכֹּר אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה ה' אֱלֹהֶיךָ לַפְרָעָה וּלְכָל מִצְרַיִם: הַמָּסוֹת הַגְּדוֹלֹת אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֵיךָ, וְהָאֵתוֹת וְהַמִּפְתִּים וְהַיָּד הַחֲזָקָה וְהַזֶּרַע הַנְּטוּיָה אֲשֶׁר הוֹצֵאָךָ ה' אֱלֹהֶיךָ, כֵּן יַעֲשֶׂה ה' אֱלֹהֶיךָ לְכָל הָעַמִּים אֲשֶׁר אֹתָהּ יֵרָא מִפְּנֵיהֶם:

(דברים ז, יז-יט)

כלומר, כאשר יהיה לך ספק ביכולתך להוריש את הגויים, עליך לזכור את גבורות ה' ביציאת מצרים, וכגבורות אלו הוא יעשה גם לך בעת כיבוש הארץ.

אכן, יציאת מצרים קשורה לגאולה, והיא מלמדת על גבורותיו של הקב"ה כנגד העמים שמשעבדים את ישראל ופוגעים בו. לכאורה, בריאת העולם קשורה במידה פחותה לגאולה, שהרי היא אינה מביעה את יחסו המיוחד של ה' לעם ישראל ואת רצונו לגאול אותו.

חז"ל ניסו לגשר על פער זה במדרשם:¹

אמר רבי ברכיה: שמים וארץ לא נבראו אלא בזכות ישראל, דכתיב: בְּרֵאשִׁית

1. לדעתנו, ניתן לעגן מדרש זה בפשוטו של מקרא, אך אין כאן מקומו, ועיין בספרנו 'כי קרוב אליך – בראשית' (ישראל 2014), עמ' 20-27.

בְּרָא אֱלֹהִים, ואֵין 'ראשית' – אלא ישראל, שנאמר (ירמיהו ב, ג): קִדַּשׁ יִשְׂרָאֵל
לְה', רִאשִׁית תְּבוּאָתָהּ.

(ויקרא רבה לו)

רבי ברכיה הסיק מן הדרשה, שבריאת שמיים וארץ אכן קשורה ליחס המיוחד של
ה' לעם ישראל, וממילא גם לגאולתם, וללא יחס מיוחד זה לא היה הקב"ה בורא
את העולם.

אם בתורה לא התפרש שבריאת העולם היא העדות ליכולתו ולרצונו של ה'
לגאול את עמו, הרי שהדבר התפרש בנביאים מספר פעמים:

עֲשֵׂה אֶרֶץ בְּכָחוֹ, מְכִין תִּבְלִי בְּחִכְמָתוֹ, וּבִתְבוּנָתוֹ נָטָה שָׁמַיִם: לְקוֹל תִּתּוֹ הַמּוֹן מִיָּם
בְּשָׁמַיִם, וַיַּעַלֶּה נְשָׁאִים מִקְצֵה הָאָרֶץ, בְּרָקִים לְמָטָר עָשָׂה, וַיּוֹצֵא רוּחַ מֵאֲצֻרָתוֹ...
לֹא כִּאֲלֹהֵי חֶלֶק יַעֲקֹב, כִּי יוֹצֵר הַכֹּל הוּא, וַיִּשְׂרָאֵל שָׁבַט נִחְלָתוֹ, ה' צְבָאוֹת שְׁמוֹ:
(ירמיהו י, יב-טז)

ישעיהו מציין את הזיקה בין בריאת העולם לגאולת ישראל בנבואות נוספות, למשל:

שָׂאוּ מְרוֹם עֵינֵיכֶם וּרְאוּ מִי בָרָא אֱלֹהֵי, הַמוֹצִיא בְּמִסְפָּר צְבָאִם לְכֹלָם בְּשֵׁם יְקֹרָא,
מֵרֶב אוֹנִים וְאִמְיָן כֹּחַ אִישׁ לֹא נַעֲדָר: לָמָּה תֹאמַר יַעֲקֹב וַתְּדַבֵּר יִשְׂרָאֵל, נִסְתָּרָה
דְּרָכֵי מֶה' וּמֵאֲלֹהֵי מִשְׁפָּטֵי יַעֲבֹד: הֲלוֹא יִדְעָתָ אִם לֹא שָׁמַעְתָּ, אֱלֹהֵי עוֹלָם ה'
בוֹרֵא קְצוֹת הָאָרֶץ, לֹא יֵיעָף וְלֹא יִיָּגַע, אֵין חֶקֶר לְתִבְּוִנָתוֹ... וְקוֹי ה' יַחְלִיפוּ כֹחַ
יַעֲלוּ אֲבָר כְּנֻשָּׁרִים, יִרְצוּ וְלֹא יִיָּגְעוּ יִלְכוּ וְלֹא יִיעֲפוּ:

(מ, כו-לא)

התבוננות בכוכבי השמיים ובבריאת 'קצות הארץ' אמורה להביא לידיעה, שדרכם של
ישראל ומשפטם לא נסתרו מה', ושהוא עתיד לחזק את המקווים לו בדרכם לגאולה.
מה פשר ההבדל בין התורה, המחברת את תודעת הגאולה לאירועי יציאת
מצרים, ובין הנביאים, הקושרים פעמים רבות את תודעת הגאולה לבריאת העולם?
אפשר, שהתורה נוקטת גישה של 'לכתחילה', ומדגישה את הקשר המתבקש בין
גאולת מצרים לגאולת ישראל, האפשרית בכל דור. לעומת זאת, כאשר הנביאים ראו
את ה' 'מוֹכֵר' את ישראל לידי הגויים, והם מידרדרים למצבים המזכירים את שעבוד
מצרים, הם לא יכלו לדמות את יציאת מצרים לגאולה, שהרי ה' ביטל, לכאורה, את
תוקפה של יציאת מצרים בשעבוד החדש.

דוגמה לבעיה זו מצויה במדרש:

הפטרת בראשית

וַיָּבֹאוּ אֵלַי אֲנָשִׁים מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל, וַיֵּשְׁבוּ לִפְנֵי (יחזקאל יד, א) – אמרו לו: יחזקאל, עבד שמִכְרוּ רבו לא יָצָא מִרְשׁוֹתָיו? אִמַּר לָהֶם: הֵינָּה. אמרו לו: הוֹאִיל וּמִכְרָנוּ הַמָּקוֹם לְאוֹמוֹת הָעוֹלָם, יֵצְאוּ מִרְשׁוֹתָיו.

(ספרי במדבר קטו)

הנביאים ביקשו, אפוא, לבסס את יכולתו של ה' לגאול את ישראל על יסוד הקיים לעולם, גם בעת שהקב"ה 'מִכְרָנוּ' בידי גויים, ויציאת מצרים איבדה משהו מתוקפה. הם מצאו את מבוקשם בבריאת העולם. אפשר, שאת הדבר הזה ביקש ישעיהו להדגיש בנבואה שבהפטרתנו.²

ב. הדרך אל ארץ ישראל בעת הגאולה

הנביא מתייחס לגבורות ה' בהוצאת עמו ישראל מתחת ידי המשעבד, אך הוא מתייחס בעיקר לנְסִי הדרך הארוכה מן הנִכְר אל ארץ הגאולה:

ה' כְּגִבּוֹר יֵצֵא, כְּאִישׁ מִלְחָמוֹת יַעִיר קִנְאָה, יִרְעֶה אֶף יִצְרִיחַ, עַל אֵיבָיו יִתְגַּבֵּר: (מב, יג)

אַחֲרֵיב הָרִים וְגִבְעוֹת וְכָל עֵשֶׂב אוֹכִישׁ, וְשִׁמְתִּי נְהָרוֹת לָאֵיִם וְאֶגְמִים אוֹכִישׁ: וְהוֹלֵכְתִּי עֲוֹרִים בְּדֶרֶךְ לֹא יָדְעוּ, בְּנִתְיָבוֹת לֹא יָדְעוּ אֲדִרְיָכֶם, אֲשֵׁים מִחֶשֶׁךְ לִפְנֵיהֶם לְאוֹר וּמִעֲקָשִׁים לְמִשׁוֹר, אֵלֶּה הַדְּבָרִים עֲשִׂיתֶם וְלֹא עֲזֹבְתֶם:

(מב, טו-טז)

כִּי תַעֲבֹר בְּמִים אֲתָךְ אֲנִי, וּבִנְהָרוֹת לֹא יִשְׁטָפוּךָ, כִּי תֵלֵךְ בְּמוֹ אֲשֶׁר לֹא תִכְוָה, וְלֹחֶבֶה לֹא תִבְעֶר בְּךָ:

(מג, ב)

2. מחלוקת מקבילה קיימת בין הרמב"ם לבין ריה"ל. הרמב"ם (יסודי התורה א) ביסס את עיקרי האמונה בה' על בריאת העולם והנהגתו, ויציאת מצרים אינה מופיעה בין שלושה עשר עיקרי האמונה שלו. לעומת זאת, ריה"ל (הכוזרי מאמר א) ראה את עיקרי האמונה כמבוססים על יציאת מצרים ועל מתן תורה שבִּעֲקֻבוֹתֶיהָ, ולדעתו, אירועים אלו הם הבסיס לאמונה בקב"ה כבורא העולם. התייחסותנו לקב"ה כבורא העולם היא התייחסות אליו כאל 'אבינו', שהרי האב 'יוצר' את בנו. לעומת זאת, התייחסותנו אליו כמוציאנו ממצרים היא התייחסות אליו כאל 'מלכנו', שהרי בפדותו אותנו מבית עבדים קנה אותנו להיות עבדיו.

הדרך אל ארץ הגאולה דומה למדבר בעיני מי שאינם מכירים אותו (עוֹרִים). זוהי דרך שיש בה מכשולים כמו ים סוף ונהר הירדן, דרך של הרים גבוהים ומכשולים אחרים (מַעֲקָשִׁים). גם התורה מתייחסת בהרחבה רבה לא רק לניסי המלחמה במצרים, אלא גם לניסי ההליכה במדבר:

הַמוֹלִיכְךָ בַּמִּדְבָּר הַגָּדֹל וְהַנּוֹרָא, נָחַשׁ שָׂרָף וְעֶקֶב וְצִמְאֹן אֲשֶׁר אֵין מַיִם, הַמוֹצִיא לְךָ מַיִם מִצּוֹר הַחֲלָמִישׁ: הַמֵּאֲכִלְךָ מִן בַּמִּדְבָּר אֲשֶׁר לֹא יָדְעוֹן אֲבֹתֶיךָ...
(דברים ח, טו-טז)

לזיכרון ניסי ההליכה במדבר קבעה התורה את חג הסוכות. גם בתיאור שיבת ציון (עזרא ז) יש משקל לניסי הדרך שהעולים הלכו בה עם כסף וזהב לרוב, המזמינים שודדי דרכים.³ בדרך זו הולך גם ישעיהו הנביא בהפטרטנו. כפי שכתבנו במבוא להפטרות מספר ישעיהו, אנו נוטים לומר, שנבואת גאולה זו, שנאמרה בעת שממלכת יהודה עדיין יושבת על אדמתה, מתייחסת לחזון קיבוץ נידחי עשרת השבטים מאשור וממדי. נבואה זו החלה להתקיים כמאה שנה אחרי גלותם, בשנה השמונה עשרה למלכות יאשיהו בן אמון, זמן לא רב אחרי מותו של ישעיהו.⁴

ג. הנביא – שליח ה'

לא ניתן להתעלם מן העיסוק של הפטרטנו בחשיבות שליחותו של הנביא ובאמינות נבואתו. נפתח דיון זה בפסוקים הקודמים להפטרטנו ושצמודים אליה:

קָרְבוּ רֵיבְכֶם, יֹאמֶר ה', הַגִּישׁוּ עֲצֻמוֹתֵיכֶם, יֹאמֶר מֶלֶךְ יַעֲקֹב: גִּישׁוּ וַיִּגִּדּוּ לָנוּ אֶת אֲשֶׁר תִּקְרִינָה, הָרֵאשֹׁנוֹת מֶה הִנֵּה הַגִּידוּ, וְנִשְׁמָה לְבָנוּ וְנִדְעָה אַחֲרֵיתָן, אוֹ הַבָּאוֹת הַשְּׁמִיעֵנוּ: הַגִּידוּ הָאֲתִיּוֹת לְאַחֹר, וְנִדְעָה כִּי אֱלֹהִים אַתֶּם, אֵף תִּיטִיבוּ וְתִרְעוּ, וְנִשְׁתַּעַה וְנִרְאָ יַחַד: ... וְאֶרָא וְאֵין אִישׁ, וּמֵאלֶה וְאֵין יוֹעֵץ, וְאֲשָׁאֲלֵם וְיִשִּׁיבוּ דְבָר: הֵן כָּלֶם אֲוֹן אֶפֶס מַעֲשֵׂיהֶם, רוּחַ וְתִהְיוּ נִסְפֵיהֶם: הֵן עֲבָדִי אֶתְמַךְ בּוֹ, בְּחִירִי רָצְתָה נַפְשִׁי, נִתְתִּי רוּחִי עָלָיו, מִשְׁפָּט לְגוֹיִם יוֹצִיא: לֹא יִצְעַק וְלֹא יִשָּׂא,

3. מכאן עלינו ללמוד את משקלה הראוי של תפילת הדרך בתודעתנו, כשאנו עוסקים במעשינו היום-יומיים כהולכי דרכים וכעובדי ימים ומדברות.

4. נעסוק בכך בע"ה בהרחבה בהפטרות יום ב' של ראש השנה.

הפטרת בראשית

וְלֹא יִשְׁמִיעַ בַּחוּץ קוֹלוֹ: קִנָּה רָצוֹן לֹא יִשְׁבּוֹר, וּפְשָׁתָהּ כִּהְיָ לֹא יִכְבְּנָה, לְאַמֶּת
יוֹצִיא מִשְׁפָּט: לֹא יִכְהֶה וְלֹא יִרוֹץ, עַד יָשִׁים בְּאַרְץ מִשְׁפָּט, וּלְתוֹרָתוֹ אֵימָה יִיחִילוּ:
(מא, כא – מב, ד)

הנביא פונה בשם ה' לאלו הרבים עימו ומבקשים להדיחו. הוא קורא להם לומר את העתידות לבוא (הַבְּאוֹת הַשְּׁמִיעֵנוּ, הַגִּידוּ הָאֱתִיּוֹת לְאַחֲרָיִךְ), כפי שעושה הנביא, ורואה שאין בהם איש שמסוגל להתמודד עימו. ה' תומך בעבדו (לדעתנו – הנביא), המוציא את משפט הגויים מאת ה', ומגלה אותו לרבים. בנקודה זו הוא ממשיך אל הפסוקים בתחילת הפטרתנו, אל פקיעת העיניים העיוורות מלראות את אור הגאולה הקרב, ואת מה שהוא מחייב את העם:

אֲנִי ה' קְרֹאתֶיךָ בְּצֶדֶק וְאַחֲזֶק בְּיָדְךָ, וְאַצְרֶךְ וְאַתְּנֶךָ לְבְרִית עִם לְאוֹר גּוֹיִם: לְפָקֶחַ
עֵינָיִם עֲוֹרוֹת, לְהוֹצִיא מִמִּסְגַּר אֲסִיר, מִבֵּית כָּלֵא יִשְׁבִּי חֹשֶׁךְ:
(מב, ו-ז)

הוא ממשיך ומוכיח את אמינות נבואותיו בעבר (הַרְאֵשְׁנוֹת) ואת יכולתו לומר את העתידות (וְחֻדְשׁוֹת) בטרם תבואנה:

הַרְאֵשְׁנוֹת הִנֵּה בָּאוּ, וְחֻדְשׁוֹת אֲנִי מְגִיד, בְּטָרֵם תִּצְמַחְנָה אֲשִׁמִּיעַ אֶתְכֶּם:
(מב, ט)

עיקר הפולמוס עם המערערים על הנביא ניכר בהמשך הפטרתנו. הנביא קורא לעם לראות את יד ה' בגאולה הממשמשת ובאה: הַחֲרָשִׁים שָׁמְעוּ, וְהָעֲוֹרִים הִבִּיטוּ לְרֹאוֹת (מב, יח), אך שומעיו עונים לו בהתרסה, כאילו בשם ה': מִי עוֹר כִּי אִם עֲבָדִי, וְחָרַשׁ כְּמִלְאָכִי אֲשַׁלַּח, מִי עוֹר כְּמִשְׁלָם, וְעוֹר כְּעַבְדִּי ה' (מב, יט), כלומר, הנביא הוא העיוור והחרש, והוא אינו יודע את דבר ה' באמת. מה טיב הערעור על דברי הנביא והפקפוק באמונה בו?

בהקדמתנו להפטרות הלקוחות מחלקו השני של ספר ישעיהו הצגנו את דעתנו,

5. לְאַחֲרֵי מִשְׁמַעוֹ לַעֲתִיד, כַּנִּגַּד 'לְפָנַיִם בִּישְׁרָאֵל' (שמ"א ט, ט), שמשמעו בעבר. בעברית המדוברת היום התהפכו היוצרות – המביט לפנים מביט לעתיד, והמביט לאחור בווה בעבר – כביכול, אנו מסוגלים לראות את העתיד ולדעת לקראת מה אנו הולכים, והעבר חשוב פחות. נדמה, שעלינו לשוב ללשון הנביאים, לעברית המקורית, ולהבנה שאנו הולכים אל עתיד הנמצא מאחורינו, ואיננו יודעים מה ילד יום, כפי שאיננו יכולים לראות את מה שמאחורינו. לעיתים נוכל להסיק מסקנות על העתיד מהתבוננות מעמיקה בעבר, אך גם הן אינן בטוחות.

שהנבואות הללו הן מימי מנשה, שבסופו של דבר הרג את ישעיהו. ניתן להניח, שהאכזבה הגדולה מנבואות ישעיהו באה לידי ביטוי במדרשם של חז"ל:

ביקש הקדוש ברוך הוא לעשות חזקיהו משיח וסנחריב גוג ומגוג. אמרה מרת הדין לפני הקדוש ברוך הוא: רבוננו של עולם! ... חזקיה, שעשית לו כל הנסים הללו, ולא אמר שירה לפניך – תעשהו משיח?
(סנהדרין צד ע"א)

אכן, בחלקו הראשון של ספר ישעיהו מצויות נבואות רבות (לדוגמה: ישעיהו יא-יב) המבשרות את בוא המשיח בעקבות ישועת ירושלים ממצור סנחריב, והרואות את חזקיהו ממלא תפקיד זה. מחלק זה של הספר נראה, שמצור סנחריב על ירושלים במשך שלוש שנים וחורבן עשרות ערים בממלכת יהודה בעקבות חורבן ממלכת שומרון הם הפורענות האחרונה לפני בוא הגאולה. אך המציאות הייתה מאכזבת, כאשר פחות מדור אחד לאחר ישועת ירושלים, בימי אסרחדון ואשורבניפל שמלכו באשור אחרי סנחריב, שוב השתלטו האשורים על הארץ. הם הפעילו כלפי ממלכת יהודה יד קשה, והכבירו את עולם עליה בימי מנשה, והאכזבה מנבואות הגאולה של ישעיהו הייתה קשה מנשוא.⁶ אכזבה זו הביאה בעקבותיה שלוש התפתחויות קשות:

- א. מנשה ובני דורו עזבו את ה', ולא רצו עוד ללכת בדרכיו.
- ב. העם כולו פקפק בדברי הנביא, ואמר לנביא כביכול בשם ה': מי עֵנֶר כִּי אִם עֲבָדִי, וְחָרַשׁ כְּמִלְאֲכִי אֶשְׁלַח (מב, יט).
- ג. מנשה בן חזקיהו דן את ישעיהו למוות כנביא שקר, והרג אותו.

ה' המשיך לשלוח את ישעיהו הנביא לבשר את הגאולה, למרות שהגאולה שניבא עליה בימי חזקיהו הוחמצה. אם הייתה נבואה מפורשת מאת ה' – כיצד הוחמצה? אין מנוס מלומר שהבחירה החופשית והגמול עליה חזקים מחיובת של הנבואה להתגשם. גם מסקנה זו עולה מהפטרנו, והנביא מבהיר, שסבלם של ישראל מיד משעבדיהם והיותם לבז ולמשיסה נובעים מחטאיהם, ומכך שלא הלכו בדרכי ה' ולא שמעו לתורתו:

וְהוּא עִם בְּזוּז וְשִׁסּוּי, הִפֵּחַ בַּחוּרִים פֶּלֶם וּבִכְתִּי כְּלָאִים הִחָבְאוּ, הָיוּ לְבָז וְאֵין

6. בשל קוצר היריעה לא נדון כאן בסיבות שבגללן הוחמצה הגאולה (מלבד אי אמירת השירה), לאחר ששולם עבודה מחיר כבד ביותר בשנות המצור.

מִצִּיל מִשְׁפָּה וְאֵין אִמֵּר הַשֵּׁב: מִי בָכֶם יֵאָזִין זֹאת, יִקְשֹׁב וְיִשְׁמַע לְאַחֹר: מִי נָתַן
לְמִשְׁפָּה יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל לְבָזוּיִם – הֲלוֹא ה', זֶה חֲטָאנוּ לוֹ, וְלֹא אָבוּ בְּדַרְכֵּי הַלֹּוֹךְ,
וְלֹא שָׁמְעוּ בְּתוֹרָתוֹ: וְיִשְׁפָּךְ עָלֵינוּ חֲמָה אֲפֹ וְעֶזְרוּ מִלְחָמָה, וְתִלְהֹטְהוּ מִסְכִּיב וְלֹא
יִדַּע, וְתִבְעֵר בּוֹ וְלֹא יֵשִׁים עַל לֵב:

(מב, כב-כה)

ד. מעשה הבריאה ושליחות הנבואה

נשוב לפסוקים הראשונים של ההפטרה:

כֹּה אָמַר הָאֵל ה', בּוֹרֵא הַשָּׁמַיִם וְנוֹטִיָּהֶם רִקַּע הָאָרֶץ וְצִאֲצִיאָהּ, נָתַן נֶשְׁמָה לָעָם
עָלֶיהָ וְרוּחַ לַהֲלִיכִים בָּהּ: אֲנִי ה' קָרָאתִיךָ בְּצֹדֶק וְאַחֲזַק בְּיָדְךָ, וְאַצְרֹךְ וְאַתְּנֶנֶךָ לְבְרִית
עִם לְאוֹר גּוֹיִם: לְפָקַח עֵינַיִם עוֹרוֹת, לְהוֹצִיא מִמִּסְגַּר אֲסִיר מִבֵּית כָּלֹא יִשְׁבִּי חֹשֶׁךְ:
(מב, ה-ז)

ניתן לבאר כדברינו לעיל, שהנביא מצמיד את פסוקי הבריאה לגאולתם של ישראל –
מִבֵּית כָּלֹא יִשְׁבִּי חֹשֶׁךְ, אך אפשר גם שהנביא מצמיד את פסוקי הבריאה למינויו
לנביא ולשליח ה', וזו אמירה שונה. מהו הקשר בין בריאת העולם לבין מינוי של
נביא לְפָקַח עֵינַיִם עוֹרוֹת?

נראה לנו, שבבריאה המתוארת בפרק א בפרשתנו נתקשה למצוא קשר לשליחות
הנביא. תיאור הבריאה בפרק א רואה את האדם כנזר הבריאה, מי שנברא בצלם
אלוהים ותפקידו לרדות ולשלוט בבריאה כולה.

נתבונן, אפוא, במעשה היצירה המתואר בהרחבה בפרק ב, בפרשת גן העדן.
בפרק זה האדם איננו נזר הבריאה, אלא בעל תפקיד ומשימה. הוא אינו השולט
בבריאה, אלא נועד לְעִבְדָּהּ וּלְשִׁמְרָהּ – הוא שליח ה' לתקן את הבריאה ולהופכה
לראויה להשכנת שמו יתברך:

וְכָל שֵׁיחַ הַשָּׂדֶה טָרֵם יִהְיֶה בָאָרֶץ, וְכָל עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה טָרֵם יִצְמַח, כִּי לֹא הִמְטִיר
ה' אֱלֹהִים עַל הָאָרֶץ, וְאָדָם אֵין לְעִבְדָּהּ אֶת הָאָדָמָה... וַיֵּצֵר ה' אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם
עֹפֵר מִן הָאָדָמָה, וַיַּפֵּחַ בָּאָפִי נִשְׁמַת חַיִּים, וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה... וַיִּקַּח ה'
אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם וַיַּנְחֵהוּ בִּגְן עֵדֶן לְעִבְדָּהּ וּלְשִׁמְרָהּ: וַיֵּצֵא ה' אֱלֹהִים עַל הָאָדָם...
(בראשית ב, ה-טז)

הנביא הוא המקיים לדורות את המשימה להכשיר את הקרקע להשראת השכינה. הוא

עושה זאת לקראת גאולת ישראל בדור שבו הם נתונים למשיסה ולבוזזים, שהרי כך אמר הנביא בראשית דרכו:

וְאֶשְׁמַע אֶת קוֹל אֲדֹנָי אִמֵּר, אֶת מִי אֶשְׁלַח וּמִי יֵלֶךְ לָנוּ, וְאִמֵּר הַנָּבִי שְׁלַחְנִי:
(ו, ח)

גם בהפטרנו מזכיר הנביא את ה' כבורא העולם, השולח את הנביא למשימתו – גאולת ישראל, לצורך השראת השכינה מחדש בירושלים, כדרך ששרתה בגן העדן בעקבות הבריאה, כל עוד מילא האדם את המשימה שלמענה הושם שם.